

Osamstota obljetnica Osijeka

Dr. STJEPAN SRŠAN

Povijesni arhiv, Osijek

SAŽETAK

Godine 1996. Osijek obilježava 800-tu obljetnicu prvog poznatog spomena svoga imena. Naime, 1196. godine spominje se u ispravi hrvatsko-ugarskog kraja Emerika dva puta ime Osijek, doduše u mađarskoj varijanti kao »forum ac portus Ezeek« - trgovište i luka Osijek. No, treba odmah naglasiti da je Osijek postojao daleko ranije, ali starijih pisanih tragova o imenu Osijek za sada nemamo. U ovom članku daje se kratka povijest grada, od antičkih vremena kada se na današnjem lokalitetu grada razvila Mursa, rimska kolonija, do raspada kumunističke vlasti i stvaranja samostalne Republike Hrvatske.

Grad Osijek leži 22 km uzvodno od ušća rijeke Drave u Dunav, u istočnom dijelu Hrvatske. Počeci života na području Osijeka sežu u neolitsko doba. Prema pronađenim arheološkim ostacima zna se da su se prvi stanovnici ovoga područja bavili ratarstvom, stočarstvom, lovom i posebice ribolovom zbog obilja vode i riba. Predmeti iz metalnog doba dokazuju da je osječki kraj bio bez prestanka naseljen do danas. Ilirsko pleme Breuci smatra se prvim poznatim stanovnicima osječkog područja.¹

U doba rimskog cara Augusta, potkraj I. stoljeća prije Krista, Rimljani su osvojili ove krajeve Panonije i starom naselju Mursi dali obilježje značajnog rimskog grada. Naselje se nalazilo na mjestu današnjeg osječkog Donjeg grada, kako to pokazuju iskopine rimske Murse. Zbog dobrog geostrategijskog položaja i blizine rimskog limesa Mursa se razvila u vrlo važno središte rimske provincije Donje Panonije.²

1 Mirko Bulat, Osijek u prethistoriji kao polarizacijsko središte, Osijek, 1981.

2 Danica Pinterović, Mursa i njeno područje u antičko doba, Osijek, 1978.

Car Hadrijan je 133. godine poslije Krista podigao Mursu na stupanj rimske kolonije kao posebno povlaštenog grada Rimskog Carstva (Aelia Colonia Mursa). U njegovo doba u Mursi je bilo sjedište namjesnika Donje Panonije (Pannonia Valeria) i carskog prokuratora. Rimljani su stabilnim mostom preko rijeke Drave kod Murse spojili sjevernu i južnu Panoniju. Kameni ostaci mosta nazirali su se još u 18. stoljeću. Sudeći prema iskopinama u Mursi je bilo lijepih građevina, hramova, kupališta, dvorana sa stupovima, vjerojatno vodovod, kazalište, a postojali su i drugi objekti koji su bili sastavni dio takvih rimskih kolonija-gradova. Mursa je imala i značajnu trgovačko-prometnu ulogu, jer su joj to omogućavali njezin povoljan smještaj, rijeka Drava, kanali, čvorište šest cesta i druge pogodnosti. Kršćanstvo je došlo u Mursu već krajem I. ili početkom II. stoljeća poslije Krista, te je ovdje bilo sjelo biskupa i mjesto gdje su se kasnije zbivali značajni vjerski događaji i rasprave (arijanstvo).

Poslije cara Hadrijana Mursa je bila poprištem krvavih i sudbonosnih događaja za cijelo Rimsko Carstvo. Tu se vodila poznata bitka između cara Galijena i panonskog legata Eugena kojega su mezijske čete proglasile carem 260. godine. Pred zidovima Murse zametnula se 351. godine jedna od najvećih bitaka između cara Konstancija II. i njegovog suparnika Magnencija. Mursa se posljednji put spominje 591., kada je razorena u naletima seoba naroda.³

Smirivanjem valova seobe naroda krajem 6. stoljeća područje Slavonije i Osijeka početkom 7. st. naselili su Hrvati koji su nešto zapadnije od ruševina Murse, na današnjoj lokaciji Tvrđe, podigli svoje naselje, i prozvali ga Osijek. Mjesto i ime Osijek prvi puta se spominje u pisanim dokumentima 1196., i to u ispravi hrvatsko-ugarskog kralja Emerika (Cod. dipl. II., 280) kao »forum ac portus Ezeek« - trgovište i luka Osijek.⁴ Dakle, naziv dolazi u mađarskoj inačici zbog ugarske kancelarije, i govori da je Osijek bio poznato trgovačko i prometno središte. Za grad se već u 12. st. spore redovnici cisterciti u nedalekom samostanu Cikador kod Mohača i plemići Kružići (Korogi) južno od Osijeka. Plemići Kružići podigli su u Osijeku znatnije utvrđenje i objekte. Poslije Kružića Osijek je imao još nekoliko plemićkih gospodara pa je tako imao obilježja poput ostalih srednjoeuropskih gradova. U upravnom pogledu Osijek je prvo pripadao Baranjskoj, a kasnije Vukovskoj županiji. U drugoj polovici 15. st. u jeku humanizma i renesanse znatan broj Osječana studirao je na bečkom i vitenberškom sveučilištu, a dobar dio i u Italiji, čiji je glavni predstavnik bio Ivan od Kestenjca (netočno nazivan Ivan Česmički) zvani Jan Pannonius, čuveni humanistički pjesnik.

3 Josip Bösendorfer, *Crtime iz slavonske povijesti, Osijek, 1910.*

4 *Codex diplom. II, 280*

U Osijeku je već u ranom Srednjem vijeku postojala katolička župa s crkvom. Papinski popis desetine iz 1332. (Vatikanski kodeks) izričito navodi župu u Osijeku, župnika i pozamašnu svotu novca koja je išla za desetinu.

O srednjovjekovnom Osijeku znamo malo jer su u vrijeme osmanlijskih ratova njegovi spomenici uništeni. Ipak, postoji više sačuvanih kraljevskih, plemićkih i kaptolskih isprava koje govore o Osijeku kao značajnom gradu, a neke su izdane i u samom gradu. Sve to kazuje da su u Osijeku boravile poznate plemićke obitelji, da je bio razvijen duhovni život, i to uz pomoć crkve i sveučilištaraca, a da su promet, trgovina i prijelaz preko Drave pribavljali gradu značajna materijalna sredstva, te je Osijek bio pravi srednjoeuropski grad.⁵

U svojem pohodu prema zapadu Osmanlije su 15. kolovoza 1526. godine pod vodstvom Sulejmana II. osvojile Osijek. Značajno je spomenuti da je Sulejman II. podigao novi grad u orjentalnom stilu i čuveni stabilni most preko rijeke Drave i darđanskih ritova dugačak 8 km. U vrijeme Turaka Osijek se razvio u lijep orjentalni grad s poznatim sajmovima, brojnim džamijama, kupalištima, zdencima, kupolama i utvrdom. Godine 1620. Osijek je imao 1.000 kuća i više od 2.000 vojno sposobnih ljudi. Tada je još Osijek bio jedinstvena urbana cjelina u čijem je središtu bio unutarnji utvrđeni grad, a okolo podgrađa. Od tog osmanlijskog Osijeka nije sačuvano gotovo ništa jer su ga uništili ratovi vođeni za oslobođenje Slavonije i kasniji građevinski projekti, pa samo pisani izvori i arheološke iskopine svjedoče o veličini i značenju tog »turskog« Osijeka.

Osijek je do osmanlijske invazije početkom 16. stoljeća, kao i cijelo područje istočnog dijela Hrvatske, bio napučen Hrvatima te dijelom Mađarima i Nijemcima, dakle stanovništvom katoličke vjere. Na tim se prostorima razvila visoka srednjoeuropska kultura s brojnim plemstvom i svećenstvom, dvorcima građenim u stilu Zapada, katoličkim crkvama i samostanima. Tek početkom 16. stoljeća, uslijed turskih invazija, dolazi do značajnih migracija: domaće pučanstvo bježi ispred azijskih horda na zapad, a seosko se pučanstvo skriva po neprohodnim šumama i močvarama. Tada s istoka doseljavaju muslimani i nešto pravoslavnog pučanstva različitih narodnosti, dok je na selima ostalo domaće hrvatsko pučanstvo zvano raja.⁶

Tijekom desetogodišnjih ratova za oslobođenje Ugarske i Hrvatske od osmanlijske vlasti, od 1683. do 1692. godine, došlo je do novih etničkih promjena i razaranja. Gotovo sve muslimansko i dio pravoslavnog stanovništva napušta hrvatske gradove i odlazi južno od Save u Bosnu i Srbiju, no dio doseljenog pravoslavnog pučanstva po selima se zadržava. Osijek je 29. rujna 1687. godine oslobođen osmanlijske vlasti i tada dolazi pod vrhovnu upravu austrijskog dvora. Od tog vremena počinje novo poglavlje života grada Osijeka i istočne Hrvatske

5 Ive Mažuran, Srednjovjekovni i turski Osijek, Osijek, 1994.

6 Idem

čije su granice dopirale sve do Dunava i Save, tj. do Zemuna i Petrovaradina. Početkom 18. st. opet počinje bujati život, kultura i gospodarstvo na tradicijama zapadne civilizacije. Uz brojne doseljenike sa zapada, juga, sjevera i istoka, Osijek je zadržao hrvatski značaj, ali je poprimio i nov izgled srednjoeuropskog grada. U gradu su se smjestili brojni trgovci, obrtnici, vojska, različite institucije vjerskog, civilnog i vojnog sadržaja. Austrijska vlast je početkom 18. st. u Osijeku podigla jak utvrđeni dio prozvan Tvrđa. Zbog opsežnih radova na utvrđenju, dio pučanstva nekadašnjeg podgrađa preseljen je zapadno i istočno od utvrde, pa su tako nastale nove gradske cjeline Gornji i Donji grad. Time je ujedno razbijena urbana cjelina grada koja će se stoljeće kasnije nastojati povezati. Ukraš Tvrđe, koja je podignuta u baroknom stilu, bio je veliki kvadratni trg s kipom Svetog Trojstva (Kužni pil), koji je dala podići udovica generala Petraša 1729. g. i koji je monumentalni primjer baroka. Tvrđa je svoj barokni izgled i cjelinu sačuvala do danas i smatra se jednom od cjelovitijih baroknih urbanih sredina. Stoga je danas uvrštena i pod međunarodnu skrb u vidu obnove tog jedinstvenog spomenika.

Gornji i Donji grad i sama Tvrđa postali su već krajem 17. stoljeća samostalne gradske cjeline i općine koje su se natjecale u kulturnom, društvenom i gospodarskom životu. Zbog toga su se u Osijeku razvili različiti cehovi, udruge, škole, samostani, manufakture i obrti, te je Osijek već početkom 18. st. postao gospodarskim, upravnim i kulturnim središtem Slavonije, pa se s pravom u tadašnjim dokumentima nazivao »metropola Slavonije«.⁷

U duhovnom pogledu Osijek je početkom 18. stoljeća sjedište triju samostana: isusovačkog, franjevačkog i kapucinskog. Isusovci su vodili župu, držali malu gimnaziju od 1729. godine, a veliku od 1764., te razvili značajnu duhovnu djelatnost do ukinuća svojeg reda 1773. godine. Franjevački je samostan u Osijeku postao središtem jakog duhovnog života s gimnazijom, visokom filozofskom i teološkom školom, prvom tiskarom od 1735. godine, brojnim profesorima, književnicima i obrtnicima, dobrom knjižnicom i ljekarnom.

Budući da se svećenstvo početkom 18. stoljeća uglavnom školovalo u raznim srednjoeuropskim središtima, tako su Osijek i okolna područja bila jače povezana s naprednim idejama svijeta. U Gornjem gradu Osijeka djelovao je kapucinski samostan oko kojega se oblikovao i dio središta grada. Kapucini su radili osobito na zbrinjavanju bolesnika, obraćenju nevjernika, a kako su pripadali provinciji u Grazu, preko njih se širio i europski utjecaj. U Donjem gradu Osijeka se osobito razvio obrt domaće provenijencije.⁸

Osijek je bio središte Slavonije i u upravnom pogledu. Naime, grad je već krajem 17. stoljeća dobio gradski statut po uzoru na bečki. Kada je carica Marija

7 Ive Mažuran, Najstariji zapisnik općine Osijek-Tvrđa od 1705. do 1746. Uvod u historiju Osijeka 18. stoljeća, Osijek, 1965.

8 Stjepan Sršan, Osječki ljetopisi 1686-1945., Osijek, 1993.

Terezija 1745. g. uspostavila Virovitičku županiju, njezino je sjedište bilo u utvrđenom Osijeku. General-komanda za Slavoniju, različiti vojni uređi kao građevinski, fortifikacijski, brodarski te direkcije i sudovi imali su svoja sjedišta u Osijeku i tako ga uvrstili među vodeće gradove u ovom dijelu Europe.

U gospodarskom pogledu Osijek je upravo poslije desetogodišnjeg ratovanja krajem 17. stoljeća procvao. Brojni godišnji, mjesečni i tjedni sajmovi svojim su održavanjima nastavili tradiciju iz turskih vremena. U gradu se razvila svilarska manufaktura, ribarstvo, brodogradnja, mlinarska industrija, kožare, pivovare, drvna industrija i drugo.

Zbog skupog upravnog aparata tri su zasebne komorske osječke općine ujedinjene 2. prosinca 1786. godine u jednu. Time je Osijek dobio mogućnost da cjelovitije razvije gradski život i poveže razbijeni grad. Važnost Osijeka još je porasla poslije izgradnje dobre ceste i nasipa od Osijeka preko ritova do Bilja 1779. godine, kao i nastankom stabilnog drvenog mosta preko rijeke Drave jer je do tada postojao samo pontonski. Tom cestom odvijao se promet, pošta i druge komunikacije između srednje i jugoistočne Europe. Zato nije čudno da je Osijek čak do početka 19. stoljeća imao više stanovnika nego primjerice Zagreb ili koji drugi grad u jugoistočnom dijelu Europe.⁹

Budući da su državna komora i vojska Osijeku bili značajan teret, Osječani su se nastojali osloboditi njihovog neposrednog utjecaja. To im je uspjelo 1809. godine kada je Osijek proglašen slobodnim i kraljevskim gradom. Time je dobio status samoupravnog grada na razini županije s vlastitim financijama i upravom. Od tog vremena Osijek je počeo još jedinstvenije djelovati na povezivanju svoje urbane cjeline, iako je razvitku smetala utvrda koja je stajala između Gornjeg i Donjeg grada sa svojim bedemima, jarcima i brisanim prostorima. Sve do sredine 19. stoljeća Tvrđa je bila središtem Osijeka, a od tada središte prelazi u Gornji grad, osobito poslije izgradnje lijepe županijske zgrade i drugih objekata i ustanova.¹⁰

Od infrastrukture u Osijeku treba spomenuti prvi vodovod koji je sagrađen iz rijeke Drave još 1754. godine, zatim javnu rasvjetu od početka 18. st. koja je 1882. plinificirana, kanalizaciju i pločnike, sve iz 18. st., prvenstveno u Tvrđi. Dugo je postojao problem prometnog povezivanja grada koji je bio longitudinalno razvučen uz rijeku Dravu. To je riješeno 1884. g., izgradnjom osječkog tramvaja, ujedno prvog na jugoistoku Europe, a koji je vozio od Donjeg grada, preko Tvrđe, do Gornjeg grada. Uvođenjem plina u domaćinstva i priključivanjem na strojeve u Osijeku se krajem 19. st. brže razvijao obrt, industrija i uopće život. Budući da se grad Osijek već u drugoj polovici 19. stoljeća značajno industrijalizirao, nametnula se potreba izgradnje higijenskog vodovoda. Prvi su planovi bili vezani

⁹ Isti, Zapisnici grada Osijeka 1745-1794., Osijek, 1987., 1992. i 1996.

¹⁰ Božo Plevnik, Stari Osijek, Osijek, 1987.

uz dovođenje vode iz Drave, potom iz brda Papuk, ali se od toga odustalo zbog nedovoljne količine izvora. Potom su došli na red duboki bunari, budući da je Drava već početkom 20. stoljeća postajala sve zagađenijom. Na kraju je vodovod iz dubinskih bunara sagrađen tek 1984. godine, čime je grad riješio problem pitke i dovoljne količine vode. Gradnja nove kanalizacije započela je 1912. g., ali je bila prekinuta zbog Prvog svjetskog rata, te djelomično nastavljena, tako da je danas uglavnom završena.¹¹

Iz obrtničkih radionica i manufaktura razvila su se već u drugoj polovici 19. stoljeća brojna industrijska postrojenja. Među njima treba istaknuti tvornicu šibica »Drava« koja je počela radom 1854. godine, potom kožare, pivovare, industriju namještaja, strojeva, tekstila, kemijsku industriju, mlinarsku s poznatim osječkim mlinovima koji su bili konkurencija budimpeštanskim, prehranu, keramičku i druge. Kapital tvornica bio je pretežno u vlasništvu dioničara, te je privatno poduzetništvo sve do početka 20. stoljeća bilo osnovni pokretač dobre i kvalitetne proizvodnje koja se nosila s europskom. Osječki su se proizvodi prije 1918. godine natjecali na gotovo svim europskim sajmovima i na izložbama dobivali brojne medalje i priznanja za kakvoću.¹²

Sredinom 19. stoljeća gospodarski razvitak slabi; željeznice su kasno došle u grad, a bile su to uglavnom sporedne linije. Prva željeznica prošla je kroz Osijek 1869. godine, a potom su građene linije prema Našicama, Dalju, Vinkovcima, Đakovu, Belom Manastiru i Valpovu. Sve su te pruge sagrađene do 1914. godine, a poslije toga Osijek je u prometnom povezivanju stao zbog provođenja beogradske politike.

Promet rijekom Dravom postojao je još od rimskih vremena. Kako su do sredine 19. stoljeća Dravom mogle ploviti samo manje lađe, izvršena je regulacija korita rijeke Drave te se prometovalo i većim brodovima, Dunavom do Budimpešte i Beča, a rijekom Dravom i Murom, osobito splavima, do Graza.

Ceste koje su išle k Osijeku krajem 19. ili početkom 20. stoljeća posute su kamenom. One su tek krajem 20. stoljeća asfaltirane, i premda još ne zadovoljavaju kakvoćom, ipak omogućuju povezivanje Osijeka s Europom.

Školstvo se u Osijeku počelo razvijati po uzoru na srednju Eruopu početkom 18. stoljeća, dakle poslije izгона Turaka. U drugoj polovici 19. stoljeća, osim gimnazije koja potječe od 1729. godine, otvaraju se stručne škole. Tako je realka otvorena 1870. godine, šegrtska škola 1884., učiteljska i trgovačka akademija 1893. godine.

I glazbeni život u Osijeku ima veliku tradiciju. Prva glazbena škola otvorena je u Osijeku 1830. g., da bi 1921. g. bila osnovana i gradska glazbena škola koja

11 Stjepan Sršan, *Povijest Osijeka*, Osijek, 1996.

12 Isti, *Obrtnici u Osijeku u 18. st. i njihovo značenje*, Osječki zbornik br. 18-19, Osijek, 1987.

radi do danas. Iz osječke sredine ponikli su poznati umjetnici svjetskog glasa kao što su Pajo Kolarić, Franjo Krežma, Lujo Svećenski i Franjo Kuhač.

Likovna se umjetnost također nadahnjivala na domaćim, hrvatskim i zapadnoeuropskim kulturnim tradicijama. Tako je početkom 19. stoljeća u Osijeku otvorena crtačka škola koja je prerasla u slikarsku školu. U njoj su djelovali poznati slikari Adolf Waldinger, Hugo Hötzendorf i drugi.

Muzej je u Osijeku osnovan 1877. godine i ima bogat fundus antike, srednjeg i novog vijeka. Osijek je 1907. godine dobio Hrvatsko narodno kazalište, premda su različite kazališne udruge gostovale u gradu već u 18. stoljeću i izvodile djela s repertoara Zapadne Europe. Brojna pjevačka društva i klubovi djelovali su u Osijeku od sredine 19. stoljeća po uzoru na ona u Srednjoj Europi. Među njima se ističu Hrvatska pjevačka društva »Lipa«, »Kuhač«, »Zrinski« i druga. U Osijeku djeluju i Dječje kazalište te Arhiv čija se tradicija veže uz prvi gradski statut s kraja 17. stoljeća. Crveni križ, Galerija likovnih umjetnosti s brojnim umjetničkim djelima s obilježjem baroka, renesanse, secesije i drugih europskih umjetničkih stilova, Rotary klub djeluje od 1929., vatrogasna društva iz 19. st. također su po organizaciji i oblicima slična onima iz Srednje Europe, kamo je kulturno i zemljopisno pripadao i pripada Osijek.¹³

Športska društva su se razvila iz gombalačkih koja su prerasla u sokolska, a potom u športske klubove. Vrijedno je naglasiti da je u Osijeku osnovano prvo streljačko društvo na jugoistoku Europe, još daleke 1784. godine.

Organizirano civilno zdravstvo u Osijeku seže na početak 18. stoljeća kada je otvorena prva bolnica s ubožnicom u Gradskom vrtu. No, već krajem 17. st., dakle odmah nakon izгона Turaka, razvilo se vojno zdravstvo koje je bilo poticaj zdravstvenog života u istočnoj Hrvatskoj. Suvremeno, pak, zdravstvo u Osijeku počinje izgradnjom velike bolnice 1874. godine, najveće na jugoistoku Europe, gdje su služile časne sestre a djelovalo se po uzoru na zapadnoeuropski sustav.

Vjerski život osječkog pučanstva bio je organiziran od 18. st. u tri katoličke župe, jer je pučanstvo uglavnom bilo katoličke vjeroispovijesti. Danas postoji već petnaestak župa. No i pripadnici drugih vjerskih zajednica imali su svoje crkve, primjerice pravoslavci, evangelici, židovi i neki drugi, što govori o toleranciji i demokratskom duhu Osječana. U Osijeku je rođen i školovao se poznati promicatelj sloge među narodima i jedinstva među crkvama, veliki hrvatski mecena, đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. Njegovom zaslugom podignuta je lijepa gotička župna crkva u osječkom Gornjem gradu. Franjevački, kapucinski i isusovački samostani te redovnici trajno su obilježili duhovni i kulturni život Osijeka u duhu kršćanstva i zapadnoeuropske tradicije.

13 Isti, Povijest osječkih udruga i klubova, Osijek, 1994.

Osijek arhitekturom također pripada srednjoeuropskim gradovima. O tome govore barokna Tvrdā, secesijski Gornji grad, brojna pročelja i primjenjena umjetnost, kao i lijepi i brojni perivoji koji potječu iz 18.stoljeća. Uz značajne hotele, kupališta na Dravi i ona zatvorenog tipa, tramvajski, fijakerski, automobilski, željeznički i riječni promet, Osijek je na prijelazu 19. u 20. stoljeće bio lijep i primamljiv srednjoeuropski grad u koji su stranci često navraćali.

Brojni Osječani i okolni plemići imali su u okolici svoje farme i posjede. Spomenut ćemo barune Prandaue, grofove Normane, grofove Pejačeviće, zatim Čeha, Adamovića, Eltza, te »Belje« u Baranji, veleposjednike Speisere, Pfeiffere, Gillming Blau, Bartoloviće, Šmidte i druge koji su unijeli kapital i visoki europski sjaj u grad.

Usmjerenost Osijeka zapadnoj kulturi i njegov razvitak počinje se smanjivati raspadom Austro-Ugarske Monarhije te ulaskom Hrvatske u novu državnu zajednicu - Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Kraljevinu Jugoslaviju. Poslije 1918. godine iz Srbije se počinje sve više širiti istočni kulturni duh, te pravoslavlje i nametati ideja o stvaranju Velike Srbije na račun hrvatskih područja i kulture. Osijek je ušao u prvu Jugoslaviju s razvijenim gospodarstvom i industrijom, no taj se kapital u Kraljevini Jugoslaviji počinje smanjivati. Ekonomska kriza, pojačana uvođenjem beogradske diktature 1929. godine, prouzročila je u Osijeku poslije 1930-ih godina zatvaranje više industrijskih postrojenja i preseljavanje različitih industrija u Srbiju, dok su financijski, porezni i carinski propisi sve više dovodili nekadašnja dobra osječka i hrvatska poduzeća u stečaj.

Cjelokupna površina užeg grada Osijeka iznosila je 1931. g. oko 5.662 hektara ili 57 kvadratnih kilometara s 40.000 stanovnika. U usporedbi s nekim drugim gradovima u tadašnjoj Jugoslaviji Osijek je nazadovao; nije se dobro razvijala poznata mlinarska industrija, zatim industrija namještaja Keiser i Povischil, tvornica lana (Fiedler) i neke druge, i to zbog pomanjkanja trgovačkih ugovora sa stranim državama. Posve je zatajila i trgovina stokom jer su se u prvi plan stavljala istočna područja tadašnje Jugoslavije. Poslije 1918. godine nije izgrađen nijedan kilometar nove željezničke pruge, a zatvoreno je desetak industrijskih poduzeća, kao i državna Ogljedna poljoprivredna stanica u Osijeku, dok se značajan kapital nalazio u srpskim bankama i zavodima.¹⁴

Prvi vidljiviji potezi velikosrpske politike prema Hrvatskoj i Osijeku bili su učinjeni 1922. dokidanjem starih županija i uvođenjem srpskih oblasti. Time je zadan udarac hrvatskoj tradiciji, ali i brojnim hrvatskim djelatnicima, koje su zamijenili Srbi ili prosrpski podanici. Slično je bilo u vojsci, policiji i drugim državnim službama. Takva je bila srpska politika u prosvjeti, kulturi, društvima i tisku, sve pod plaštem unitarističke Jugoslavije. Usprkos takvim pritiscima Osijek

14 Povijesni arhiv u Osijeku, Arhiv Gradskog poglavarstva Osijek, gradivo

je bio i ostao hrvatski grad. O tome govore progoni hrvatskih domoljuba i hrvatska kultura, tradicija, jezik i pućanstvo.

Nakon ubojstva kralja Aleksandra u Marseillu 1934. g., sve jaćih hrvatskih zahtjeva za poštivanjem vlastitih prava i sloboda te sve veće gospodarske i politićke krize, nesigurnosti i opasnosti od pojave fašistićkog pokreta u Njemaćkoj i Italiji, Srbija je prihvatila hrvatske zahtjeve i Hrvatska je 1939. godine postala banovinom (autonomija).

Usporedimo li popis pućanstva Osijeka iz 1909. godine, dakle deset godina poslije ulaska Hrvatske u Jugoslaviju, grad Osijek je s vojskom imao oko 30.000 stanovnika, Od toga je bilo samo 2.268 pravoslavaca, dakle ispod 10%, ųidova 2.168, evangelista i reformiranih 937, 44 muslimana, a ostalo su bili katolici i Hrvati, Nijemci i ostale narodnosti. Treba spomenuti i to da je do 1918., a osobito poslije 1918. godine, mnogo Hrvata napustilo Osijek i otišlo u strane zemlje zbog ekonomskih, ali i politićkih razloga. S druge strane, poslije 1918. g. došlo je do znaćajne kolonizacije srpskih dobrovoljaca i drugog pućanstva iz Srbije u Osijek.

Napad fašistićkih sila na bišvu Jugoslaviju 1941. godine pokazao je da se narodi u Kraljevini Jugoslaviji pod srpskim reųimom ne mogu silom drųati na okupu. Nitko se nije htio boriti za umjetnu i silom stvorenu Kraljevinu Jugoslaviju. S druge strane javio se otpor prema fašizmu i spremnost Hrvata da brane svoju domovinu i slobodu. Tijekom rata 1941.-1945. g. mnogo je Osjećana dalo ųivote za slobodu, a grad je pretrpio znaćajna razaranja.

Osijek je osloboćen od fašizma 1945. godine, ali je došao u drugi totalitarni sustav - komunistićki.

U tom su novom sustavu i novoj Jugoslaviji Srbi ostvarivali svoje velikosrpske ideje na raćun hrvatskih podrućja. Kao posljedica toga Srbija je sebi pripojila istoćni Srijem i time prešla Dunav kao staru istoćnu hrvatsku granicu, te zašla na hrvatska podrućja. Istina, Baranja je vraćena Hrvatskoj i svome središtu Osijeku jer je tu pripadala zemljopisno, kulturno, prometno i etnićki.

Osijek je poslije 1945. godine dugo ostao na zastarjelim gospodarskim postrojenjima. Tek 60-ih godina grad se poćinje modernizirati, ali se sve više negira hrvatski identitet u kulturi, prosvjeti, upravi, vojsci i drugim vidovima ųivota. Analitićari mogu jasno uoćiti da je pravi pad Osijeka poćeo poslije 1918. godine, a nastavio se još snaųnije poslije 1945. godine, iako je u grad došlo mnogo pućanstva, osobito sa sela, i premda se grad povećao. Osjećani su spremno doćekali prve slobodne višestranaćke izbore 1990., kada je srušena jednopartijska komunistićka diktatura bivše Jugoslavije. Hrvatski narod se odluoćio za demokratsko uređenje i izjasnio za slobodnu i neovisnu drųavu Hrvatsku. Zbog toga su Srbi i unitarna Jugoslavenska narodna armija oruųjem napali Hrvatsku. U teškoj agresiji Srba na Osijek i druga podrućja Hrvatske stradali su brojni civili, vojnici, kulturni i civilni objekti. Osijek su dobro naoruųani Srbi i bivša

Jugoslavenska armija tukli s tri strane gotovo godinu dana. Samo u Osijeku poginulo je oko 800 civila, dok je ranjenih na tisuće. Konačno je Hrvatska postigla međunarodno priznanje te postala samostalnom i neovisnom državom. No, područje Baranje i istočno od Osijeka etnički je očišćeno. Protjerano je sve nesrpsko pučanstvo. To se područje krajem 1996. g. nalazi pod Prijelaznom upravom Međunarodnih snaga, a ove se godine treba reintegrirati u Hrvatsku. Osijek kao slobodarski i poduzetnički grad zapadnoeuropske kulture i humane civilizacije vjeruje i ima snage vratiti se svojoj tradiciji i korijenima, demokraciji i slobodi, poduzetništvu i svim naprednim tekovinama svijeta.

Zakonom o lokalnoj samoupravi i upravi Republike Hrvatske 1992. g. ustrojene su općine i gradovi, te županije. Danas je Osijek gradska općina, sjedište Osječko-baranjske županije. Ima površinu 171 km², te po službenom popisu 1991. g. a s novim gradskim područjem u koje su uključena i gradska naselja, ima 129.792 stanovnika.¹⁵

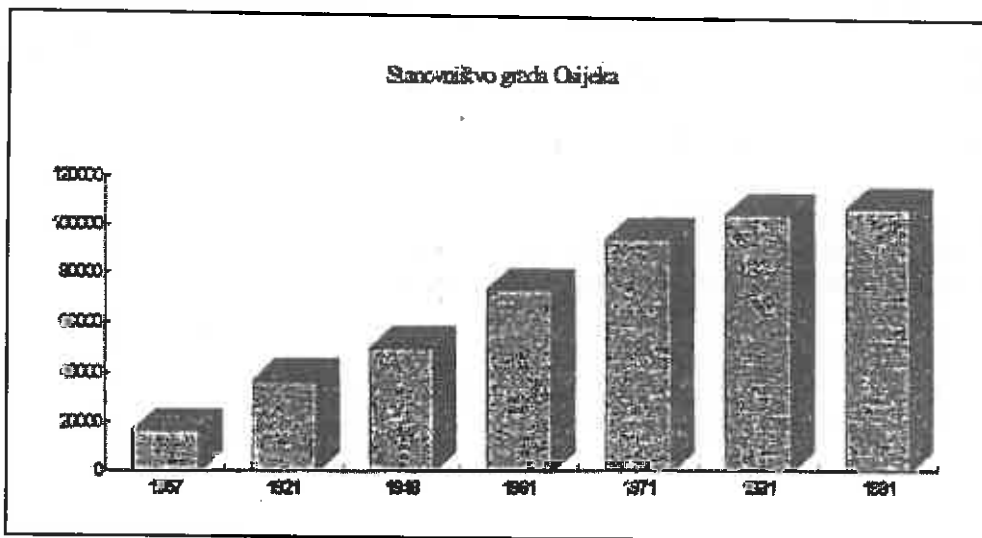
Obuhvaća 11 naselja i to:

	broj stanovnika	
Briješće	953	(0,7%)
Brijest	1.029	(0,8%)
Josipovac	4.043	(3,1%)
Klisa	419	(0,3%)
Nemetin	400	(0,3%)
Uži dio Osijeka	104.761	(80,8%)
Podravlje	467	(0,4%)
Sarvaš	1.839	(1,4%)
Tenja	7.663	(6%)
Tvrđavica	1.014	(0,7%)
Višnjevac	7.204	(5,5%)

Danas Osijek ima 14 pošta, preko 110 javnih govornica, električnu, plinsku, toplinsku i kanalizacijsku mrežu, 20 parkova s blizu 400.000 m² površine, te je jedan od urbanih središta s najvećom površinom parkova. Nadalje, ima preko 25 jaslica i dječjih vrtića, 20 osnovnih i 25 srednjih škola te Sveučilište od 1975. g. sa 8 fakulteta, i više znanstvenih institucija te preko 8.000 studenata. K tome Hrvatsko narodno kazalište koje je srpski agresor 1991. g. zapalio, ali je na divan način, zalaganjem županije i pomoći iz Hrvatske, obnovljeno kao znak hrvatske kulture. Grad Osijek ima kliničku bolnicu s preko 1.400 ležajeva uz drugih desetak zdravstvenih ustanova. Osijek ima 4 hotela s preko 420 ležajeva i dobre uvjete kopnenog turizma, osobito na vodi i u šumama. Treba reći da je Osijek bio prvi grad u Hrvatskoj koji je podigao tramvaj (1884. g.) i zadržao ga do danas. Osim

¹⁵ Službeni popis stanovništva u Hrvatskoj 1991. g.

toga, promet se odvija autobusima, željeznicom, rijekama i zračnim putem. I tako možemo dalje nabrajati što sve ima, no još mnogo toga treba i može učiniti grad Osijek. Stoga sjećajući se 800 i tisuću i više godina, gledajući na prošlost, Osijek opet ima sve uvjete za još bolji razvoj duhovne i materijalne kulture u službi čovjeka.

Nacionalna struktura stanovništva grada (popis 1991.)

Ukupno grad*	129.792	100.0%	
Nacionalno se izjasnili	117.993	91.0%	100.0%
– Hrvati	90.179		76.5%
– Srbi	22.778		19.3%
– Mađari	1.498		1.2%
– Nijemci	220		0.2%
– Ostali	3.318		2.8%
Nisu se nacionalno izjasnili	10.372	7.9%	
Nepoznato	1.427	1.1%	

SUMMARY

800-th ANNIVERSARY OF OSIJEK

1996 Osijek marks the 800-th anniversary of the first known mentioning of its name. In the chart of Croatian and Hungarian monarch Emerik, dated 1196 the name Osijek was mentioned twice, although in Hungarian version as »forum ac portus Ezeek« - trading center and the port of Osijek. It is important to stress that Osijek had existed far earlier than it was suggested in the chart, but there has been no older written document found about the name of Osijek so far. In this article the author presents a short history of this town, from antique times when a Roman colony Mursa had developed on the presents site of Osijek, up to the breakdown of communist rule and the creation of independent Republic of Croatia.